



Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

ISSN: 2148-2292

10 (6) 2023

<https://doi.org/10.46868/atdd.2023.591>

Derleme Makalesi | Review article

Geliş tarihi | Received : 21.11.2023

Kabul tarihi | Accepted: 20.12.2023

Yayın tarihi | Published : 25.12.2023

Ateş Bayazıt

<https://orcid.org/0000-0002-5467-9288>

Professor, Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Turkey, atesbayazit@hbv.edu.tr

Gökçe Bahar Gürbüzer

<https://orcid.org/0000-0003-4996-4137>

Phd Student, Konya Chamber of Commerce Karatay University, Turkey, gokce.ulug@karatay.edu.tr

Atıf Künyesi | Citation Info

Bayazıt, A., Gürbüzer, G. B. Karadeniz Tahıl Koridoru Anlaşmasının Uluslararası Ticaret Açısından Değerlendirilmesi (2023). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 10 (6) 2215-2235.

Karadeniz Tahıl Koridoru Anlaşmasının Uluslararası Ticaret Açısından Değerlendirilmesi

Öz

Gıda arz güvenliği küresel düzeyde önemli bir sorun olarak kendini göstermektedir. Önce Covid 19 salgınıyla başlayan tedarik zincirlerindeki aksama, ardından ülkeler arasında yaşanan çatışmalar ve en son Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'ya resmen savaş açması artan gıda güvenliği sorunlarını bir kez daha çok ciddi bir şekilde gündeme getirmiştir. Çünkü Rusya ve Ukrayna dünyanın ekmek sepeti olarak anılmasına neden olacak şekilde en büyük iki tahıl ihracatçısı ülke konumundadır. Bu sebeple bu iki ülkenin savaş ortamına ihracatının rağmen güvenle sağlanması amacıyla Temmuz 2022'de "Karadeniz Tahıl Koridoru" anlaşması imzalanmıştır. Bu çalışmanın amacı uluslararası ticaret disiplini perspektifinden incelenmesidir. Araştırma yöntemsel olarak "doküman incelemesi" şeklinde kurgulanmıştır. Bu kapsamda konuyla ilişkili güncel makalelerden, dergi ve gazetelerdeki yazılardan yararlanılmıştır. Ayrıca araştırma kapsamında elde edilen dış ticaret verileri ise ikincil verilere dayalı olarak ürünlerin 4 haneli GTİP kodlarıyla Uluslararası Ticaret Merkezi'nin (ITC) Trade Map web sitesinden elde edilmiştir. Çalışma kapsamında tahıl koridoru anlaşmasına ilişkin literatürdeki dokümanlara dayalı olarak hem güncel durum

bilgisi hem de dış ticaret verilerini bir arada sunulmuştur. Böylece anlaşmanın dünya tahıl ithalat ve ihracatına etkisi, ticaret hacmi ve ekonomik sonuçları analiz edilmiştir.

***Anahtar Kelimeler:** Gıda arz güvenliği, Rusya – Ukrayna Savaşı, Uluslararası Ticaret, Tahıl İhracatı, Karadeniz Tahıl Koridoru*

Evaluation of the Black Sea Grain Corridor Agreement in Terms of International Trade

Abstract

Food supply security has emerged as a significant global issue. Beginning with the COVID-19 pandemic, disruptions in the supply chains, followed by conflicts between countries, and most recently, Russia officially declaring war on Ukraine in February 2022, have once again brought food security issues to the forefront in a very serious manner. This is because Russia and Ukraine are the two largest grain-exporting countries in the world, often referred to as the "world's breadbasket." Therefore, in July 2022, the "Black Sea Grain Initiative" agreement was signed with the aim of ensuring the safe export of grain from these two countries despite the war environment. The purpose of this study is to examine this from the perspective of international trade discipline. The research is methodologically structured as a "document analysis." In this context, contemporary articles, writings in journals and newspapers related to the topic were utilized. Additionally, the foreign trade data obtained during the research is based on secondary data and was obtained from the International Trade Centre's (ITC) Trade Map website using 4-digit HS (Harmonized System) product codes. Within the scope of the study, both current information on the grain corridor agreement and foreign trade data are presented based on documents in the literature. This allows for an analysis of the impact of the agreement on global grain import and export, trade volume, and economic consequences.

***Keywords:** Food Supply Security, Russia – Ukraine War, International Trade, Grain Exports, Black Sea Grain Initiative*

Giriş

Covid-19 salgınıyla birlikte başlayan gıda krizleri sorunu günümüzde küresel düzeyde gündemi en çok meşgul eden konu haline gelmiştir. Rusya ve Ukrayna arasında 2014 yılından itibaren süregelen çatışmanın 24 Şubat 2022 tarihinde resmen savaşa dönüşmesi sonrasında tahıl ürünleri başta olmak üzere artan gıda güvenliği sorunları dünyanın en önemli gündem maddelerinden birisi haline gelmiştir. Rusya ve Ukrayna'nın dünyanın en büyük tahıl ihracatçısı konumunda olması, savaşın diğer ülkeler üzerindeki en derin etkilerinin özellikle tahıl ürünlerinde hissedilmesine neden olmuştur. Dolayısıyla çatışmanın dünyaya yansımaları özellikle tahıl kaynaklı gıda arzında belirgin hale gelmiştir. Buğday gibi temel tahıl ürünleri, hem Afrika ülkeleri gibi gelişmekte olan ülkeler için hem de ithalatçı konumunda bulunan Avrupa Birliği ülkeleri için de

ayrıca büyük öneme sahiptir. Bu süreçte çözüm arayışlarının bir yansıması olarak Birleşmiş Milletler, NATO, Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin öncülüğünde özellikle Türkiye'nin arabuluculuğunda her iki ülke ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kritik dönemde Türkiye'nin öncülüğünde gerçekleştirilen olağanüstü bir diplomatik çaba sonucunda, Rusya ve Ukrayna ile tahıl ürünlerinin ticaretini ve hareketini kolaylaştırmayı amaçlayan "Karadeniz Tahıl Koridoru" (Black Sea Grain Initiative) olarak adlandırılan anlaşma 22 Temmuz 2022'de İstanbul'da imzalanmıştır. Savaşan tarafların, tüm siyasi ve askeri çekişmelere rağmen, tahıl ürünlerini kapsayacak şekilde bu tür bir anlaşmaya varmaları, sadece barışçıl çözüm arayışlarını yansıtmakla kalmamış, aynı zamanda gıda arz güvenliği ve insanlığın temel ihtiyaçlarını koruma çabalarını da ortaya koymuştur. Bu durum, küresel düzeyde gıda arz güvenliği endişelerinin yükseldiği bir zamanda, pragmatik ve insancıl bir yaklaşımı sergileme örneği olarak dikkat çekmektedir. Bu çalışmanın amacı, Karadeniz Tahıl Koridoru Anlaşması'nın uluslararası ticaret perspektifinden incelenerek derinlemesine bir analiz sunmaktır. Bu kapsamda öncelikle dünya tahıl ticaretinin ve gıda güvenliği sorunlarının günümüzdeki önemini vurgulanacaktır. Ardından, Rusya ve Ukrayna arasındaki çatışmanın 2022'de savaşa dönüşmesinin, tahıl ürünleri başta olmak üzere gıda güvenliği sorunlarını nasıl derinleştirdiği ve bu sorunların küresel düzeyde nasıl etkiler yarattığı detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Daha sonra "Karadeniz Tahıl Koridoru" anlaşmasının ortaya çıkış nedenleri, tarihçesi ve taraflarının şartlarını belirtilerek, bölgesel ve küresel ticaretteki rolü derinlemesine analiz edilmiştir. Çalışmanın odak noktası ise anlaşmanın imzalanmasının ardındaki ekonomik ve ticari dinamiklerin incelenmesi şeklindedir. Bu noktada anlaşmanın dünya tahıl ithalat ve ihracatına etkisi, ticaret hacmi ve ekonomik sonuçları analiz edilmiştir. Araştırma yöntemsel olarak "doküman incelemesi" şeklinde kurgulanmıştır. Bu kapsamda konuyla ilişkili güncel makalelerden, dergi ve gazetelerdeki yazılardan yararlanılmıştır. Ayrıca araştırma kapsamında elde edilen dış ticaret verileri ise ikincil verilere dayalı olarak ürünlerin GTİP kodlarıyla Uluslararası Ticaret Merkezi'nin (ITC) Trade Map web sitesinden elde edilmiştir. Çalışma kapsamında tahıl koridoru anlaşmasına ilişkin literatürdeki dokümanlara dayalı olarak hem güncel durum bilgisi hem de dış ticaret verilerini bir arada sunulmuştur. Dolayısıyla bu çalışma, anlaşmanın uluslararası ticaret sistemi içindeki yerinin daha iyi açıklanmasına yardımcı olmakla birlikte ve anlaşmanın küresel ticari önemini vurgulamaktadır.

1. Dünya Tahıl Ticareti ve Gıda Güvenliği Sorunları

Gıda konusunda temel ihtiyaç kapsamında değerlendirilen tarım ürünlerine yönelik üretim ve ticaretin önemi özellikle son zamanlarda yaşanan küresel krizlerin de etkisiyle oldukça artmıştır. Covid19 pandemi dönemi sonrasında yaşanan küresel enflasyon, üretim ve tedarik zincirlerinin aksaması, enerji kaynaklarına ilişkin fiyat artışları ve özellikle dünyanın çeşitli bölgelerinde gıda krizlerinin yaşanmasına neden olmuştur (Gökçe & Üzümcüoğlu, 2022, s. 43). Covid-19 pandemisinin getirdiği piyasadaki belirsizlikler ve üretim kayıpları sebebiyle 2020 yılının ilk yarısında dünyada büyük ölçekte tarımsal üretim yapan ülkelerde ihracat kısıtlamaları yapılmaya başlanmıştır (Laborde, Mamun & Parent, 2020). Pandemi sürecinin ardından Güney Amerika'da tarım alanlarında yaşanan çekirge istilasının hasatları olumsuz etkilemesi, küresel gıda pazarlarında üst üste gelen kötü zamanların yaşanması güçlü küresel talep karşısında gıda fiyatlarının artmasına neden olmuştur (Rice, Hernández, Glauber & Rob Vos, 30 Nisan 2022). Daha sonra Şubat 2022'de başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı da dünya ekonomisinde yaşanan arz, talep ve lojistik kaynaklı sorunlar, başta enerji ve gıda krizleri olmak üzere küresel enflasyon gibi pek çok olumsuzluğun şiddetinin giderek artmasına sebep olmuştur. Dünya Bankası Emtia Fiyat Tahmini Raporu'na göre, savaşın 2024 yılı sonuna kadar küresel ticaret, üretim ve tüketim kalıplarını etkileyerek fiyatları yüksek seviyede tutarak küresel gıda güvenliğini tehdit edecek şekilde etkileyeceği öngörülmektedir (World Bank, 19 Eylül 2022, s. 5). Savaşın başlamasıyla Rus donanması Karadeniz limanlarını abluka altına almıştır. Böylece Ukrayna'da hasat edilen buğdayın yaklaşık %25'i, mısırın %43'ü ihraç edilememiş ve ihracat için bekleyen 20 milyon ton tahıl Ukrayna'nın ana limanı olan Odessa'da mahsur kalmıştır (Giray, 2022, s. 85). Bu durum ayçiçek yağı, arpa, mısır ve buğday gibi tahıllarda dünyanın en büyük tedarikçisi konumunda olan Ukrayna'dan önemli miktarlarda gıda ithal eden Ortadoğu ve Afrika ülkelerinde önemli ölçüde gıda sorunlarına yol açmıştır (Engür, 2023, 07 17). Özellikle kronik açlıkla mücadele eden ve/veya bağımlılık oranları yüksek olan Kuzey Afrika ve Orta Doğu'nun tahıl ithalatının yarısından fazlasını, Doğu Afrika ülkelerinin de tahıl ithalatının dörtte üçe yakınına Rusya ve Ukrayna'dan yapılmaktadır (Giray, 2022, s. 86). Bu süreçte enflasyon oranları gelişmiş ülkelerde %8-%11 aralığında seyrederken, istikrarlı olmayan döviz-kuru, pandemi kaynaklı bozulan arz- talep ve lojistik ilişkisi, Rusya-Ukrayna Savaşı'ndan ötürü enerji ve tahıl krizine dolayısıyla artan "fırsatçılık" eğilimleri sebebiyle, Türkiye'de ise enflasyonun resmi rakamlara göre %80'lerin üzerine çıktığı görülmüştür.

Önceki dönemlerde arzı zaten kısılmış olan petrol ürünlerinin savaş sonrası dönemde tedariğinde yaşanan sorunlar sebebiyle petrol fiyatlarını iyice yükseltmiştir. Bu durum üretim, lojistik ve tüketim süreçlerinde ciddi enflasyonist artışlara neden olmuştur. Artan gübre fiyatları ise üreticileri olumsuz etkilemiş, bu durum tarımsal girdi fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. Ayrıca savaş nedeniyle gıda fiyatları da doğrudan artış göstermiştir. Gerek Avrupa gerekse de Türkiye enerjide olduğu gibi tahılda da büyük oranda Rusya ve Ukrayna'ya bağımlı ülkelerdir. Savaş şartlarında gıdaların sevkiyatlarının yapılamaması yüksek fiyat artışlarının ve gıda arz güvenliği sorunlarının en önemli nedeni olmuştur (Solmaz, 2022, s. 386). Gıda güvenliği kavramsal olarak, yeterli, güvenli ve besleyici gıdaya erişimin herkes için sağlandığı durumu ifade etmektedir (FAO, 1996). Gıda güvenliğinde mevcudiyet (yeterli miktarda gıdanın düzenli olarak mevcut olması), erişim (uygun ve sağlıklı gıda elde etmek için yeterli kaynaklara sahip olmak), kullanım (temel beslenme ve bakım bilgisine dayalı olarak makul bir gıda kullanımına sahip olmak) ve gıdanın istikrarı (gıdanın bulunabilirliği, erişimi ve kullanımının istikrarı) olmak üzere dört temel boyut bulunmaktadır (Ericksen, 2008, s. 234). Savaşlar ve çatışmalar, bu dört temel boyuta zarar veren yapıları dolayısıyla küresel gıda güvensizliğinin en önemli nedenlerinden biridir. Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan savaş, iki ülkenin, temel tarım ürünlerinin küresel ticaretindeki önemi nedeniyle çok fazla sayıda ülkeyi ve küresel ürün piyasalarını olumsuz etkilemiştir. Dış ticaret açısından değerlendirildiğinde iki ülke toplamda, dünya buğday ihracatının %29'unu, ayçiçeğinde ise kritik seviyelere ulaşarak %75'ini gerçekleştirmektedir (Uçak, 2022, s. 6). Küresel piyasalarda 2021 yılında işlem gören buğdayın %28'ini, arpanın %26'sını, mısırın %13'ünü ve kanola yağının da %22'sinin ihracatı Rusya ve Ukrayna tarafından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, dünya toplam ayçiçek yağı ihracatının %64'ü ve kanola yağı ihracatının da %12'si bu ülkeler tarafından yapılmaktadır. Rusya, gübre ihracatında da dünyada önemli bir pay sahibidir: 2021 yılında azotlu gübrenin %18'i, fosforlu gübrenin %14'ü ve potasyumlu gübrenin %22'si Rusya tarafından ihraç edilmiştir. Dolayısıyla doğal afetler, salgınlar, iklim değişikliği ve dünyanın birçok yerindeki çatışmaların olumsuz etkileri üzerine bir de Rusya Ukrayna savaşı ve bu yeni cephenin iki ana aktörünün temel tarım ürünleri girdilerinin küresel piyasalarındaki rolleri nedeniyle bütün dünyayı en çok da yoksul ülkeleri gıda güvenliği konusunda etkilemiştir (Giray, 2022, s. 86). FAO (2022) raporuna göre yaklaşık 25 ülke en az %30 oranında Rus azot (N), fosfor (p) ve potasyum (K) gübrelerine bağımlıdır. Özellikle Doğu Avrupa ve Orta Asya'daki birçok ülke bu üç gübrede %50'den fazla oranda Rusya'ya bağımlıdır. Dolayısıyla, Rusya'ya karşı uygulanacak ticari

kısıtlamalar aynı zamanda bu ülkeler açısından kendi kendilerini kısıtlayan bir durum da ortaya çıkarmaktadır. (Uçak, 2022).

İstatistiksel verilere göre 2021 yılında, 24 ülke ve bölgede 139 milyon kişi gıda güvenliği konusunda ciddi krizler yaşamıştır. Rusya-Ukrayna Savaşı küresel gıda güvenliği üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı etkilere sahiptir (Hassen & El Bilali, 2022).

- Ukrayna'nın tarım faaliyetlerine yönelik askeri hareketler ve nüfusun yerinden edilmesi, tarım işçisi eksikliği yaratmıştır.
- Savaş Ukrayna'nın tarım ürünleri lojistik operasyonlarını etkileyerek mahsul arzını ve fiyatlarını olumsuz etkilemiştir.
- Ukrayna'nın tahıl ihracatı, savaş nedeniyle olumsuz etkilenmiştir.
- Gübre gibi tarım girdilerinin yüksek fiyatları, dünya genelinde çiftçileri olumsuz etkilemiştir.
- Savaş dolayısıyla birçok ülke, ulusal gıda güvencesini sağlamak ve enflasyonu azaltmak amacıyla ihracat kısıtlamaları uygulamaktadır, bu da küresel gıda arzını etkilemektedir.
- Kriz dönemlerinde yaygın bir davranış olan panik alışveriş, savaşın bir sonucu olarak tüketiciler arasında artmıştır.

Ukrayna küresel buğday ihracatı sıralamasında dünyada 10. sırada yer alan bir ülke olarak tahıl ihracatının yaklaşık %95'ini Karadeniz limanları üzerinden yapmaktadır. Benzer şekilde Rusya için de Karadeniz, gıda ihracatı açısından önemli bir rotayı oluşturmaktadır. Savaşın Karadeniz'de abluka ve mayınlama üzerinden oluşturduğu güvensiz ortam bu bölgeden tahıl ve gıda ihracatını durma noktasına getirmiştir. Savaşın meydana getirdiği diğer olumsuz şartlarla birlikte düşünüldüğünde Karadeniz'in savaş şartlarında da ulaşım açısından güvenli bir hale getirilmesi mevcut küresel gıda krizinin engellenmesi için elzem bir unsur oluşturmaktadır (Acer, 2022. s. 1). Bu doğrultuda çözüm arayışlarının bir sonucu olarak Birleşmiş Milletler, NATO, Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin de etkisiyle başta Türkiye'nin yoğun çabaları sonucunda taraflar arasında Karadeniz'den güvenli tahıl ticareti gerçekleştirmek üzere anlaşma sağlanmıştır.

2. Anlaşmanın Tarihçesi, Tarafları ve Şartları

Ukrayna'da başlayan savaşın ardından, Karadeniz'den güvenli tahıl ihracatının sağlanmasına yönelik çözüm yolları için arayışlar başlamıştır. Bu süreçte özellikle BM tarafından Ukrayna ve Rusya Federasyonu'ndan gıda ve gübre tedarikine küresel erişimin yeniden sağlanması ihtiyacı

sıklıkla vurgulanmıştır. Çözüm arayışları doğrultusunda başta Birleşmiş Milletler ve Türkiye'nin başarılı arabuluculuğuyla 22 Temmuz 2022'de İstanbul'da İstanbul Anlaşmaları olarak anılan iki anlaşma imzalanmıştır. Genellikle “Karadeniz Tahıl Koridoru” olarak bilinen anlaşmanın esas adı ise “Tahıl ve Yiyecek Maddelerinin Ukrayna Limanlarından Emniyetli Sevki Anlaşması”dır. Anlaşmanın amacı genel olarak, Ukrayna limanlarından tahıl, diğer gıda maddeleri ve gübre (amonyak dahil) ihracatının yeniden başlaması için bir çerçeve sağlamaktır (FAO, 2023 s. 31). Anlaşma Rusya ve Ukrayna'nın aynı belgede bir araya gelmediği için içeriği aynı olan ama iki ayrı belge şeklinde düzenlenmiş hem taraflarca hem de Türkiye ve BM tarafından imzalanmıştır. Anlaşma ilk etapta yenilenebilir 120 günlük bir süre öngörmekte olup, taraflar tarafından itiraz olmadıkça uzatılacak şekilde hazırlanmıştır. Anlaşmaya göre, Ukrayna'nın Karadeniz'deki üç önemli limanlarından ihracat için güvenli bir koridor oluşturulmaktadır. Buna göre, İstanbul'da inşa edilecek bir “Ortak Koordinasyon Merkezi” bu limanlardan gelen veya bu limanlara giden tüm ticaret gemilerinin güvenli geçişini koordine etmekten sorumlu olacak ve tüm tarafların temsilcilerinden oluşacaktır. Böylelikle tahıl koridorunu kullanan gemilerin kargolarının Türkiye tarafından oluşturulacak noktalarda Rusya'nın da katılımıyla, Ukrayna'ya herhangi bir silah yardımı yapılması ihtimaline karşın denetlenmesi sağlanacaktır. Anlaşma Ukrayna Tahıl ürünlerinin yanı sıra Rusya tahıl ürünlerini de kapsamaktadır. Rusya'nın tarım ürünlerinin dahil edilmesine Ukrayna'nın başta itirazına rağmen anlaşma Rus ürünlerin de dahil edilmesiyle tamamlanmıştır (Acer, 2022. s. 3). Dünya çapında hızla artan gıda fiyatlarının dengelenmesine ve milyonlarca insanı etkileyen kıtlığın önlenmesine yardımcı olmak amacıyla gerçekleştirilen anlaşmaya göre Karadeniz'deki üç önemli Ukrayna'nın limanlarından (Odessa, Çornomorsk, Pivdennyi) güvenli bir şekilde ticari gıda ihracatına izin verilmektedir. Yine anlaşma kapsamında Rus gıda ve gübresinin küresel pazarlara ulaşmasının yolunu açmak amaçlanmıştır (Giray, 2022, s. 87). Bu kapsamda, Rusya Federasyonu ile Birleşmiş Milletler Sekreterliği arasında Rus gıda ürünleri ve gübresinin, ülkeye uygulanan yaptırımlardan etkilenmeyecek şekilde dünya pazarlarına ihraç edilebilmesini kolaylaştırmak üzere üç yıllık süresi olan ayrı bir mutabakat zaptı (Memorandum of Understanding -MoU)) imzalanmıştır (FAO, 2023). Böylece Rus gıda ve gübrelerinin dünyaya güvenli ihracatını da sağlanmasıyla küresel gıda kıtlığının önüne geçilmesine ve gıda fiyatlarının azaltılmasına daha fazla katkı sağlanması hedeflenmiştir (Acer, 2022. s. 3).

Savaşın başlamasından sonraki süreçte Rusya'nın Ukrayna'ya haksız saldırısının uluslararası karşılığı olarak diğer ülkelerden Rusya'ya yönelik çeşitli yaptırımlar uygulanmaya başlamıştır.

Rusya'ya 2014 yılından uygulanmaya başlayan yaptırımlara savaş sonrasında hızla yenileri eklenmiştir. Son durumda Rusya ekonomisi İran'ı da geride bırakarak yaklaşık 8000'den fazla yaptırım ile dünyanın en fazla yaptırım uygulanan ekonomisi haline gelmiştir. Yaptırımlar ve ambargolar Rusya ekonomisinin ana kalemlerini oluşturan petrol, doğal gaz, kömür, metal ve diğer doğal kaynaklar ihracatına önemli bir darbe vurmuştur (Aslanlı 2022, s. 18). Özellikle AB tarafından benzeri görülmemiş bir hızla fikir birliği sağlanarak Rusya'ya yönelik caydırıcı yaptırım paketleri hızla eyleme geçirilmiştir. Putin rejimiyle yakın bağlantılı kişilere yönelik kısıtlayıcı önlemlerin alınması, ağır ekonomik yaptırımlar, diplomatik önlemler ve ekonomik iş birliğinin yanı sıra Rus medya kuruluşlarına yönelik kısıtlamalar ve Rusya'nın ana ihraç kalemleri olan enerji kaynaklarının kullanımından vazgeçilmesi gibi konularda kararlar alınmıştır. AB ayrıca yaptırımlarında ötesinde Ukrayna direnişini desteklemek için Ukrayna'ya yönelik askerî teçhizat ve silah yardımı gibi bir dizi yardım paketinde de hızlıca kararlar almıştır (Yeni Yıldız, 2022, s. 35).

AB'nin yanı sıra, ABD ve İngiltere başlıca yaptırım uygulayan diğer ülkeler olup devamında, Japonya ve Singapur gibi bazı Asya ülkeleri sırasıyla 2022 ve 2023 yıllarının başlarında Rusya'yı hedef alan yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Bu yaptırımlar özellikle benzeri görülmemiş yoğunlukta ve niteliktedir. Yaptırımların genellikle "geleneksel" yaptırım önlemleri (yaptırım uygulanan veya kısıtlanan kişilere para ve kredi akışını hedef aldığı) şeklinde uygulandığı bilinmektedir. Ancak Rusya'yı hedef alan yaptırımların geleneksel yaptırım önlemlerinin yanı sıra aynı zamanda Rusya'ya mal, yazılım ve teknoloji akışına ilişkin yeni ve giderek daha karmaşık hale gelen ihracat kontrol kısıtlamalarını da kapsayacak şekilde uygulandığı görülmektedir (Austin LLP, 2023, s. 2).

Yaptırımlar incelendiğinde finansal yaptırımlar kapsamında, bankaların varlıklarının dondurulması, Batılı firmaların Rusya'ya olan operasyonlarının yasaklanması, Rusya ihracatçıları tarafından kaynak temini için bankalarda özel hesapların açılmasının yasaklanması yer almaktadır. Ayrıca Sberbank ve VTB gibi en büyük bankalarda dâhil olmak üzere önemli Rus bankalarıyla işlemlerin büyük ölçüde yasaklanmış olduğu görülmektedir. Buna göre Rusya bankalarının toplam varlıklarının %60'ı ABD yaptırımları altındadır. Sberbank dâhil yaptırım altındaki bankalar, Rusya bankacılık sektöründeki pazar payının %80'ni oluşturmaktadır (Aslanlı, 2022, s. 20).

Son birkaç yılda, dış politika açısından, ihracat kontrollerinin ulusal güvenlik konularına vurgu yapmak için daha sık şekilde kullanıldığı görülmektedir. Bu süreçte benzer şekilde, Rusya'ya yönelik geleneksel yaptırımlara ek olarak yoğun ihracat kısıtlamalarının getirildiği görülmektedir. Özellikle ABD, AB ve İngiltere tarafından Rusya'ya yönelik binlerce ticari ürünün ihracatına da

kısıtlama getirilmiştir. Örneğin yapılacak olan ihracatta ürünün sadece tarife kodunun (HS Code) doğrulanmasının yanı sıra ilgili makamlar tarafından tutulan Rusya ile ilgili herhangi bir ihracat kontrol listesinde ürün açıklamasının ilgili listelerle karşılaştırarak listelenip listelenmediğini veya tanımlanıp tanımlanmadığının kontrol edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte; Rus menşeli mallara uygulanan vergi oranlarının arttırılması, Rus mallarının ithalatına ilişkin yasaklar ve normal ticari ilişkilerin askıya alınması gibi ithalat kısıtlamaları da getirilmiştir (Austin LLP, 2023, s. 2). Ayrıca yaptırımlar kapsamında Rus bankalarından bazıları dış ticaret konusunda uluslararası finans sisteminde oldukça önemli bir ödeme aracı konumunda olan SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication / Dünya Bankalararası Finansal Telekomünikasyon Topluluğu) sisteminden çıkarılmıştır (Eğilmez, 2022). Böylece ödeme sistemlerinin zorlaştırılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda Rusya hükümeti, Rusya Merkez Bankası ve ilgili kuruluşların bu tür bir işlemde elde edilen gelirlerin veya faydaların daha önce bahsedilen yasaklardan herhangi birini kolaylaştırmak için kullanılabileceği her türlü kripto para birimi veya dijital ödeme araçlarına ilişkin işlemlerinin yasaklanması veya kısıtlanmasına yönelik yaptırımlarda uygulanmıştır (Austin LLP, 2023, s. 2). Bu yaptırımlara ek olarak AB, İngiltere ve diğer bazı ülkeler tarafından Rusya'ya yönelik ithalat ve ihracatın finansmana ve sigortalanmasına ilişkin yaptırımlarda yürürlüğe girmiştir. Örneğin, deniz sigortası sektörüne ABD ve İngiltere'deki düzenleyici kurumlar tarafından, yaptırım sahibi olabilecek veya yaptırımlardan kaçınmaya çalışacak gemileri tespit etmek amacıyla sigortaladıkları gemiler ve mallar üzerindeki denetimlerini arttırmaları konusunda bildirimde bulunduğu görülmektedir. AB'nin Rusya'ya yönelik petrol sevkiyatlarını sigortalama yasağı, sigorta sektörü üzerinde de olumsuz etkilere yol açmaktadır (Robson, 2022). Benzer şekilde ABD'de sigorta ürünleri kapsamını sınırlamaya çalışmış (Stern, 2022). Birleşik Krallık sigorta şirketlerinin Rusya'dan veya Rusya'da bulunan petrol ürünlerinin taşınmasını (bazı istisnalar dışında) sigortalamasının yasaklanmasını istemiştir (Kopit, 2022). Bu süreçte bir taraftan savaş devam ederken, Rusya'ya yönelik yaptırımlar uygulanmakta, bir taraftan da barış arayışları sürmektedir. Öte yandan ise savaşa rağmen gıda arz güvenliği sorunlarına çözüm olabilecek insani arayışlar neticesinde imzalanan Tahıl Koridoru anlaşmasının devamlılığının sağlanması için yoğun bir çaba harcanmaktadır. 22 Temmuz 2022'de bir umut ışığı olarak başlayan anlaşmanın tarihçesi incelendiğinde anlaşmanın tarafların anlaşması sonucu üç kez uzatıldığı, en son Temmuz 2023'te ise Rusya tarafından çeşitli gerekçeler öne sürülerek sonlandırıldığı görülmüştür. Anlaşmanın tarihçesine ilişkin hazırlanan zaman çizelgesi Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Tahıl Koridoru Anlaşması'nın Tarihsel Süreçleri



Anlaşmanın üçüncü uzatma döneminin tamamlandığı 17 Temmuz 2023 tarihinde ise Kremlin sözcüsü Dmitriy Peskov tarafından yapılan açıklamayla anlaşmanın Rusya tarafından sonlandırıldığı duyurulmuştur: (Engür, 2023). Karadeniz Tahıl Koridoru anlaşması bugün geçerliliğini yitirmiştir. Rusya'yı ilgilendiren koşullar yerine getirildiğinde, Rusya derhal anlaşmaya geri dönecektir. Anlaşmanın Rusya'yı ilgilendiren kısımları yerine getirilmemiştir, bu nedenle yürürlükten kalkmıştır. Şimdilik anlaşma durdurulmuştur.

Anlaşmadaki 2023 yılı Eylül ayındaki son gelişme ise o ayda gerçekleştirilen Erdoğan-Putin görüşmesinde yaşanmıştır. Putin, “Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri Antonio Guterres’in önerilerinin vaatten öteye geçmediğini, Batı’nın Rus ürünlerinin önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik olumlu yaklaşmadığını belirterek, tahıl koridorunun yeniden yaşama geçirilmesinin mümkün olmadığını” belirtmiştir. Rusya’nın iki temel şartından SWIFT sistemine dönüş için ABD’nin, Rus gemilerinin sigorta işlemleri için de İngiltere’nin ağırlıklı söz sahibi olması ve bu ülkelerin Rusya’ya karşı en sert tavrı almış olmaları, tahıl koridorunun geleceği açısından olumsuz düşüncelerin güçlenmesine neden olmaktadır (BBC News Türkçe, 18 Eylül 2023).

3. Anlaşmanın Bölgesel ve Küresel Ticaretteki Rolü

Karadeniz Tahıl Koridoru Anlaşması, Rusya – Ukrayna savaşı sonrası dönemde dünya gıda güvenliği ve uluslararası ticaret açısından önemli bir kilometre taşı olarak öne çıkmaktadır. Bu anlaşma, Rusya ve Ukrayna arasındaki savaşın neden olduğu tahıl ürünleri krizini ele alırken, bölgesel ve küresel ticaret dinamiklerini büyük ölçüde etkilemiştir.

Anlaşma savaş sonrası dönemde yaşanan savaşın neden olduğu tahıl ve gıda güvenliği krizine karşı etkili bir çözüm olarak öne çıkmaktadır. Anlaşma, özellikle bölgesel ve küresel ticaret açısından çeşitli önemli roller üstlenmektedir. İlk olarak, bölgesel ticaretin desteklenmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır. Rusya ve Ukrayna gibi büyük tahıl üreticisi ülkelerin, buğday gibi temel tahıl ürünlerini bölgesel komşularına ve dünya pazarlarına savaşa rağmen daha güvenli ve etkili bir şekilde ihraç etmelerini sağlamaktadır. Bu yönüyle bir nevi çatışmalara rağmen bölgesel ekonomik iş birliğini teşvik etmiş, gıda güvenliğini artırmış ve çatışmanın ekonomik etkilerini sınırlamıştır (Aliyev, 2023, s. 46). İkinci olarak, dünya genelinde gıda arz güvenliği sorunlarının ele alınmasına da katkı sağlamaktadır. Anlaşma, savaş dolayısıyla artan gıda güvenliği endişelerinin azaltılmasına ve gıda krizlerinin hafifletilmesine katkıda bulunmaktadır. Rusya ve Ukrayna gibi büyük tahıl üreticilerinin ticaretlerini sürdürebilir şekilde devam ettirmeleri, dünya genelindeki gıda arzını dengelemeye yardımcı olmaktadır. Bu, özellikle buğday gibi temel tahıl ürünlerine olan küresel talebin karşılanmasına katkıda bulunmaktadır (U.S. Mission Turkey, 22 Ağustos 2023). Son olarak anlaşma, diplomasi ve iş birliğinin önemini vurgulanması açısından önemli bir rol üstlenmektedir. Bu doğrultuda ortaya çıkması kuvvetle muhtemel bir gıda krizini önlemek üzere oluşturulan ve uygulandığı süreçte dünyaya rahat bir nefes aldiren bu anlaşmanın korunması ve devamlılığının sağlanması için dünya ülkelerinin, uluslararası kuruluşların, sivil toplum örgütlerinin ve tüm insanlığın Plüralist bir yaklaşımla ortak bir paydada birleşmesi gereken önemli bir durum oluşturmaktadır. Anlaşma bu yönüyle çatışma dönemlerinde bile diplomasi ve iş birliği yoluyla gıda güvenliğinin, ekonomik istikrarın ve uluslararası ticaretin korunabileceğini gösteren önemli bir örnek olmuştur (Yenginar, 2022. s. 108).

Belirtildiği üzere Karadeniz Tahıl Koridoru Anlaşması, dünya gıda güvenliği ve uluslararası ticaret bağlamında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ancak anlaşmanın yalnızca teorik değil, somut sonuçlar da getirdiğini görmek için daha ayrıntılı bir bakış gerekmektedir. Bu noktada, anlaşmanın ardından gerçekleşen ihracat rakamları ve bu ticaretin hangi ürün ve ülkeler arasında yoğunlaştığını incelemek, küresel etkilerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Özellikle

Avrupa, Afrika ülkeleri ve Türkiye gibi bölgelerdeki dış ticaret dinamikleri, anlaşmanın nasıl bir etki yarattığını açığa çıkaracaktır.

Anlaşmanın ardından ilk sevkiyatın 1 Ağustos tarihinde 1 gemi ile başladığı, Ukrayna'nın Odessa Limanı'ndan kalkan geminin 26 bin 527 ton mısırı Lübnan'a götürdüğü görülmektedir. Bu tarihten sonra 25 Ekim 2022 tarihine kadar olan üç aya yakın süreçte toplam 8 milyon 882 bin 968 ton sevkiyatın yarısından fazlası Çornomorsk'tan, üçte biri Odessa ve geri kalanı da Pivdennyi'den olmak üzere Ukrayna'nın üç limanından gerçekleştirilmiştir. Bu sevkiyatın yüzde 40'ından fazlası mısır, yüzde 30'a yakını buğday olmuştur. Türkiye koordinasyon merkezi olması sebebiyle bu sevkiyatlarda en büyük pay sahibi konumda olmuştur. Yani Türkiye bu yolla Ukrayna'ya ait gıda ürünlerinin önemli bir ithalatçısı durumuna gelmiştir. Tahıl Koridoru aracılığıyla Ukrayna'dan Türkiye'ye gerçekleştirilen toplam ihracat miktarı 25 Ekim 2022 tarihi itibarıyla 1 milyon 340 bin 432 tondur. Ukrayna'nın Tahıl Koridoru'ndan gerçekleştirdiği toplam mısır ihracatının yüzde 21'i, buğdayın yüzde 30'u, yağın yüzde 48'i, soyanın yüzde 53'ü, ayçiçeğinin yüzde 41'i ve arpanın yüzde 24'ü Türkiye'de gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 26 bin 970 ton bezelyenin tamamının Türkiye tarafından ithal edilmesi de oldukça dikkat çekicidir.

Tahıl koridorundan yapılan sevkiyat ülkeler açısından değerlendirildiğinde ise en büyük payı sırasıyla İspanya (%19,29), Türkiye (%15,04), İtalya (%9,23), Çin (%8,63), Hollanda (%5,16) ve Mısır'ın (%4,50) aldığı görülmektedir. Diğer ülkeler arasında insani yardım kapsamındaki gelişmekte olan ülkelere yapılan sevkiyatın toplam sevkiyattaki payı yüzde 17 civarındadır ve bunun da büyük bir kısmı Mısır'a gitmiştir (Giray, 2022, s. 85). Ukrayna tahılının %2,2'lik kısmı 725,200 ton olarak Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı (WFP) tarafından Etiyopya, Somali ve Yemen gibi ülkelere yardım olarak kullanılan koridor üzerinden sevk edilmiştir (Gürses, 2023). Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı (WFP) yıllık değerlendirmesinde, 2022 yılında 349 milyon kişinin akut açlık yaşadığını ve 772.000 kişinin kıtlık sınırında olduğunu belirtmiştir. Bu veriler göz önüne alındığında gıda güvenliği sorunları ve tahıl koridorunun önemi daha da iyi anlaşılmaktadır (Hunt & Saul, 2023).

4. Anlaşmanın Ticari ve Ekonomik Boyutları

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın küresel pazarlar üzerindeki ticari ve ekonomik etkileri incelendiğinde, metal ve enerji ürünlerinin yanı sıra, başta tahıl olmak üzere başlıca emtialar açısından önemli olumsuz etkilerinin süregelmekte olduğu görülmektedir. Savaşın küresel pazarlar üzerindeki ticari ve ekonomik etkileri incelendiğinde, metal ve enerji ürünlerinin yanı sıra, başta

tahıl olmak üzere başlıca emtialar açısından önemli olumsuz etkilerinin süregelmekte olduğu görülmektedir (Rose & Wei, 2023, s. 645).

Uluslararası gıda pazarlarının en önemli oyuncularından birisi olan Ukrayna küresel pazarlardaki dış ticaret yapısı incelendiğinde 2020 yılı verilerine göre, Ayçiçek yağında (%39,8) en büyük ihracatçı ülke, arpa (%11,9) ve mısırdaki (13,3) dördüncü, buğdayda (%8) beşinci ülke olduğu görülmektedir. Rusya ise 2020 yılı verilerinde Dünya'nın en büyük buğday (%17,7), Ayçiçek yağında ikinci (%18,5) ve üçüncü büyük arpa (%12,1) ihracatçısı konumunda olduğu, iki ülkenin birlikte küresel buğday ve arpa ihracatının yaklaşık %25'ini, mısırın yaklaşık %15'ini ve Ayçiçek yağının yaklaşık %60'ını oluşturduğu görülmektedir. Ancak savaş sonrası özellikle Rusya'ya yönelik yaptırımların da etkisiyle tahıl tedarik zincirindeki denge bozulmuştur (United Nations Statistics Division, 2022; Rose & Wei, 2023, s. 647).

Savaş sonrası dönemde imzalanan tahıl koridoru anlaşmasının ticari ve ekonomik boyutlarını değerlendirmek üzere 2022 yılı verilerine göre 4 haneli GTİP numaraları (HS Code) bazında anlaşma çerçevesindeki ilgili ürün gruplarına yönelik oluşturulan Rusya ve Ukrayna'nın küresel pazarlardaki sırası, ihracat miktarı ve oranını gösteren veriler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Ürünler bazında Rusya ve Ukrayna'ya ait 2022 yılı ihracat verileri
Kaynak: Yazarlar tarafından ITC Trade Map veri tabanından oluşturulmuştur.

GTİP	Ürün	Ukrayna Sıra	Ukrayna Hacim (M\$)	Ukrayna Pazar Payı (%)	Rusya Sıra	Rusya Hacim (M\$)	Rusya Pazar Payı (%)
1001	Buğday	7	2.678.054	4,0	5	6.800.405	10,3
1002	Çavdar	6	11.677	2,4	3	67.781	13,8
1003	Arpa	7	447.049	4,5	8	362.207	3,7
1004	Yulaf	27	1.691	0,1	8	34.465	2,9
1005	Mısır	4	5.992.448	9,6	12	705.210	1,1
1006	Pirinç	105	986	0	38	30.136	0,1
1007	Tane Darı	5	17.185	0,5	10	9.704	0,3
1008	Karabuğday	13	21.714	1,7	4	95.577	7,6
1512	Ayçiçek Yağı	1	20.944	26,2	2	5.492	15,2

2020 yılında her iki ülkenin de sahip olduğu küresel pazar paylarına kıyasla Tablo 1'deki veriler dikkate alındığında Rusya ve Ukrayna'nın savaş sonrası dönemde ihracat pazar hacminde önemli ölçüde eksilme ve küresel pazar paylarında yaşanan kayıp dolayısıyla ihracat sıralamalarında gerileme olduğu görülmektedir. Buna göre Ukrayna 2020 yılında; arpada dördüncü en büyük ihracatçı ülke konumundan 2022 yılında yedinciliğe gerilemiş, buğdayda da benzer şekilde beşinciden, yedinciliğe gerilediği görülmüştür. Rusya'nın ise buğdayda 2020 yılında sahip

olduğu en büyük ihracatçı ülke konumunu kaybederek, 2022 yılında beşinciliğe gerilediği, arpada ise benzer şekilde üçüncülükten, sekizinciliğe gerilediği görülmektedir.

2022 yılında ilgili ürün gruplarında küresel pazar payları ve ihracat durumlarının ülkelere göre dağılımlarını daha iyi inceleyebilmek üzere Tablo 2’de verilen ürünlerin ülkelere göre ihracat sıralaması ilk beş ülke için verilmiştir. Buna göre buğday ve arpada Avustralya’nın, çavdar ve karabuğdayda Polonya’nın, yulaf ise Kanada’nın öne çıktığı görülmektedir. Sadece Ayçiçek yağında Rusya ve Ukrayna’nın mevcut pazar paylarının küçülerek yerini koruduğu görülmektedir.

Tablo 2. 2022 yılı ürün gruplarına göre en çok ihracat yapan ilk beş ülke
Kaynak: Yazarlar tarafından ITC Trade Map veri tabanından oluşturulmuştur.

GTİP	Ürün	1. Ülke	2. Ülke	3. Ülke	4. Ülke	5. Ülke
1001	Buğday	Avustralya	ABD	Kanada	Fransa	Rusya
1002	Çavdar	Polonya	Almanya	Rusya	Kanada	Letonya
1003	Arpa	Avustralya	Fransa	Almanya	Arjantin	Kanada
1004	Yulaf	Kanada	Avustralya	İsveç	İngiltere	Finlandiya
1005	Mısır	ABD	Brezilya	Arjantin	Ukrayna	Fransa
1006	Pirinç	Endonezya	Tayland	Vietnam	Pakistan	ABD
1007	Tane Darı	ABD	Avustralya	Arjantin	Fransa	Ukrayna
1008	Karabuğday	Polonya	Kanada	Fransa	Rusya	Peru
1512	Ayçiçek Yağı	Ukrayna	Rusya	Türkiye	Bulgaristan	Hollanda

2021 ve 2022 yılında Rusya ve Ukrayna’dan ilgili ürün grupları çerçevesinde¹ ithalat gerçekleştiren ilk on ülkeye ait veriler Tablo 3’te verilmiştir. Buna göre, Rusya’nın tüm ürün gruplarında en büyük ithalatçısının Türkiye olduğu görülmektedir. Buğdayda Türkiye’den sonra en büyük ikinci ithalatçısı mısır iken, arpada Suudi Arabistan (2021) ve İsrail (2022), mısırdaki Güney Kore ve Ayçiçek yağında ise Çin (2021) ve Hindistan’ın (2022) öne çıktığı görülmektedir. Rusya’nın ithalatçı ülkeleri arasında Avrupa ülkelerinin olmaması dikkat çekici niteliktedir. Burada Rusya’ya yönelik uygulanan yaptırımların ve Rusların karşı tepkilerinin etkisi olduğu düşünülmektedir. Çünkü Ukrayna’nın ithalatçıları incelendiğinde Romanya, İspanya, Hollanda, Polonya, Macaristan, İtalya, Belçika ve Portekiz gibi ülkelerin yer aldığı görülmektedir. Ukrayna gıda ürünlerinin ihracatının buğday dışında gıda sorunu yaşayan ülkelere veya Afrika ülkelerine yönelik olarak gerçekleşmediği görülmektedir. Türkiye ise hem koordinasyon merkezinde yer alması hem de ithal edilen ürünlerin yeniden işlenerek Afrika ülkelerine ihraç edilmesi sebebiyle her iki ülke içinde önemli bir partner konumundadır.

¹ Bu kapsamda analize ayçiçek yağı, arpa, mısır ve buğday dahil edilmiş olup, diğer ürün gruplarında ihracat sınırlı kaldığı ve sadece birkaç ülkeye yönelik olarak gerçekleştirildiği için araştırma kısıtları kapsamında çavdar, yulaf, pirinç, tane darı ve karabuğday araştırma kısıtları kapsamında analiz dışı bırakılmıştır.

Tablo3'te de görüldüğü üzere Rusya'nın ihracat partnerleri arasında Çin, Özbekistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Suriye ve Ermenistan gibi ülkelerin olduğu görülmektedir. Bu ülkelerin bir diğer özelliği de ülkelerin Rusya'ya yönelik ticaret kısıtlamalarının aşılmasında rol oynamasıdır (Habertürk, 23 Haziran 2023).

Tablo 3. Rusya ve Ukrayna'nın 2021 ve 2022 yılında ürün gruplarına göre en çok ihracat yaptığı ülkeler
Kaynak: Yazarlar tarafından ITC Trade Map veri tabanından oluşturulmuştur.

İthalatçı Ülkeler	Buğday		Arpa		Mısır		Ayçiçek Yağı		
	2021	2022	2021	2022	2021	2022	2021	2022	
Rusya	1.	Türkiye	Türkiye	Türkiye	Türkiye	Türkiye	Türkiye	Türkiye	
	2.	Mısır	Mısır	Suudi Arabistan	İsrail	G.Kore	G.Kore	Çin	Hindistan
	3.	Azerbaycan	Azerbaycan	Libya	Kazakistan	Letonya	Letonya	Hindistan	Çin
	4.	Nijerya	Kazakistan	Tunus	Çin	Yunanistan	Çin	Mısır	Mısır
	5.	Kazakistan	Pakistan	İsrail	Fas	İtalya	Ermenistan	Özbekistan	Kazakistan
	6.	Sudan	İsrail	Belarus	Ermenistan	Vietnam	Yunanistan	Kazakistan	Özbekistan
	7.	Suudi Arabistan	Kenya	Kazakistan	Lübnan	Japonya	Azerbaycan	Belarus	Azerbaycan
	8.	Bangladeş	Senegal	Çin	Azerbaycan	Çin	Portekiz	Sudan	Hollanda
	9.	Letonya	Ermenistan	Irak	Kırgızistan	Libya	Litvanya	Suudi Arabistan	Ermenistan
	10.	Yemen	Brezilya	Ürdün	Gürcistan	Litvanya	İsrail	Azerbaycan	Gürcistan
Ukrayna	1.	Mısır	Türkiye	Çin	Türkiye	Çin	Çin	Hindistan	Hindistan
	2.	Endonezya	Romanya	Türkiye	Romanya	İspanya	Romanya	Çin	Türkiye
	3.	Türkiye	Mısır	Suudi Arabistan	İspanya	Hollanda	İspanya	Hollanda	Polonya
	4.	Pakistan	İspanya	Libya	Çin	Mısır	Polonya	İspanya	Romanya
	5.	Fas	Cezayir	Ürdün	Libya	İran	Macaristan	İtalya	Hollanda
	6.	Bangladeş	Polonya	Tunus	Kıbrıs	Türkiye	Hollanda	Irak	Çin
	7.	Yemen	Lübnan	İsrail	İsrail	İtalya	İtalya	Fransa	İtalya
	8.	Suudi Arabistan	Yemen	İran	Polonya	İsrail	Türkiye	Birleşik Krallık	Bulgaristan
	9.	Tunus	Pakistan	Lübnan	Lübnan	Belçika	Mısır	Suudi Arabistan	İspanya
	10.	Etiyopya	Endonezya	Cezayir	Yunanistan	Portekiz	G. Kore	Polonya	Irak

Spesifik olarak incelemek üzere dünya buğday piyasasındaki tüm aktörlere bakıldığında üretim açısından sırasıyla Çin, Hindistan, Rusya, ABD, Fransa, Kanada, Pakistan, Ukrayna, Avustralya ve Almanya'nın yer aldığı görülmektedir. İhracatçı ülkeler açısından incelendiğinde ise sıralamanın Rusya, Kanada, ABD, Fransa, Ukrayna, Avustralya, Arjantin, Kazakistan, Romanya ve Almanya olarak değişim gösterdiği görülmektedir. Çin ve Hindistan'ın buğday piyasasında en önemli üreticiler olduğu ancak ülkelerin kendi iç tüketimleri nedeniyle ihracatta geride kaldığı görülmektedir. Öyle ki Hindistan tek başına, Rusya ve Ukrayna'nın ürettiği kadar buğday üretebiliyorken önceliğinin iç pazarı olması sebebiyle dünya buğday piyasalarında Ukrayna ve Rusya kadar önemli bir rol alamadığı görülmektedir (Giray, 2022, s.86). Rusya ve Ukrayna birlikte değerlendirildiğinde, dünya buğday üretiminin yaklaşık %14'ünü, Ayçiçek üretiminin ise %55'ini gerçekleştirdiği görülmektedir. Rusya ve Ukrayna, Türkiye'nin hem ihracatta hem de ithalatında

önemli payı bulunan iki ülke konumundadır. Türkiye özellikle bu iki ülkeden önemli oranda hububat ve Ayçiçek yağı (tohum ve yağ) ithal etmektedir (Demir, 2022, s. 2). Afrika ülkelerinin çoğu iç pazar taleplerini karşılamak için özellikle de buğday ithalatı konusunda her ikisi de dünyanın ekmek sepeti olarak anılan Rusya ve Ukrayna'ya bağımlı durumdadırlar. Kuzey Afrika'da Cezayir, Mısır, Libya, Fas ve Tunus, Batı Afrika'da Nijerya, Doğu Afrika'da Etiyopya ve Sudan ile Güney Afrika buğday ithalatının yüzde 80'ini bu iki ülkeden gerçekleştirmektedir (Sacko & Mayaki, 2022). Rusya, Afrika'nın en büyük buğday ithalatı gerçekleştirdiği ülkeler arasında birinci sırada iken Ukrayna da üçüncü sırada yer almaktadır. Örneğin; Benin'in buğday ithalatının %100'ü, Ruanda'nın %64'ü, Sudan'ın %70'i, Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin %54'ü, Senegal'in %48'i, Togo'nun %43'ü, Uganda'nın %44'ü, Burkina Faso'nun %53'ü, Tanzanya'nın %62'si Rusya'dan; Somali'nin buğday ithalatının %68'i, Tunus'un %47'si, Libya'nın %38'i, Moritanya ve Gambia'nın %29'u Ukrayna'dan yapılmaktadır (Demirtaş, 2022; UNCTAD, 2022). Afrika'nın gıda konusundaki bu bağımlılığı oldukça önemlidir: Çünkü Afrika'daki buğday tüketiminin 2025 yılına kadar 76,5 milyon tona ulaşacağı ve bunun 48,3 milyon tonunun veya yüzde 63,4'ünün kıta dışından ithal edileceği tahmin edilmektedir. Rusya-Ukrayna savaşı, Afrika kıtasının sürdürülebilir ve kapsayıcı gıda sistemlerinin inşa etme politika ve yatırım seçeneklerine acil bir ihtiyaç olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur (Sacko & Mayaki, 2022).

2022 yılında savaşın başlamasından yaklaşık beş ay sonra kabul edilen anlaşma küresel gıda piyasalarında fiyatları düşürmüş ve gıda krizini hafifletmeye yardımcı olmuştur. Ancak anlaşma sürecinde Ukrayna tahılının koridor üzerinden sevkiyatının yalnızca %2.2'si Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Programı (WFP) tarafından Etiyopya, Somali ve Yemen gibi ülkelere yardım olarak gönderilmiştir (Hunt & Saul, 2023). Buna dayanarak Vladimir Putin tahıl koridoru anlaşmasının devamının anlamını yitirdiğini ve insani amacını haklı çıkarmadığını belirterek anlaşmayı sonlandırmıştır. Putin yapmış olduğu açıklamasında; "Özellikle bu yıl yine rekor bir hasat beklediğimiz için, ülkemizin Ukrayna tahılını hem ticari hem de ücretsiz olarak ikame edebileceğini temin ediyorum" şeklinde konuşmuştur. Ancak bunun yanı sıra Rusya, anlaşmadan çekildikten sonra Ukrayna'nın gıda ihraç eden limanlarına saldırıya başlamıştır (Kelly ve Oster, 2023).

Rusya'nın tahıl koridorunu sonlandırma kararının ardından ABD'nin Ankara Büyükelçisi: *"Rusya'nın Karadeniz Tahıl Girişimi'nden çekilmek için öne sürdüğü gerekçeler sadece bahaneden ibarettir; esasen Rusya'nın gübre ve tahıl ihracatları, Karadeniz Tahıl Girişimi'nin*

yürürlükte olduğu dönemde tüm zamanların en yüksek düzeylerindeydi ya da bu düzeylere yakındı. Rusya'nın Karadeniz Tahıl Girişimi'nden ayrılma kararı, kendi ihraç ettiği gıdanın fiyatını yukarıya taşımakta ve kazancını artırmakta; dünyanın geri kalan kısmını ise yüksek gıda fiyatlarıyla boğuşmaya zorlamakta ve en hassas durumda olan insanları daha büyük bir açlık riskine maruz bırakmaktadır. Bunlar ekonomik gerçeklerdir. Rusya'nın saldırılarını haklı göstermek için umursamazca manipüle ettiği bu gerçeklerin ardında ciddi acılar vardır. Karadeniz Tahıl Girişimi, dünya genelinde sıkıntıları ve açlığı hafifletmiştir.” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur (U.S. Mission).

4 Eylül 2023'te Sochi'de Erdoğan anlaşmanın ticari, ekonomik ve insani boyutlarına vurgu yaparak, anlaşmanın yenilenmesinin önemi konusunda Putin'le görüşmüştür. Putin anlaşmanın ticari ve ekonomik öneminin farkında olduğunu belirtecek şekilde “Anlaşmanın Ukrayna'nın tahıl ihracatını Karadeniz üzerinden yapmasına izin vererek küresel gıda fiyatlarını düşürdüğünü ancak kendi ülkesine ait tarım ürünlerinin ihracatındaki engeller kalkmadan bu anlaşmayı canlandırmayacağını” söylemiştir (Hacaoglu & Durisin, 4 Eylül 2023).

Sonuç

“Karadeniz Tahıl Koridoru” anlaşması, Türkiye'nin arabuluculuğu başta olmak üzere Birleşmiş Milletler, NATO, Avrupa Birliği ve ABD'nin rehberliğinde 22 Temmuz 2022'de İstanbul'da imzalanmıştır. Anlaşmanın küresel düzeyde gıda arz güvenliği ve uluslararası ticaret açısından önemini vurgulamak amacıyla yapılan bu çalışmada, küresel gıda krizlerinden ve gıda arz güvenliğinden bahsedilmiş, anlaşmanın imzalanmasının ardındaki ekonomik ve ticari dinamikler analiz edilerek, bu anlaşmanın küresel ithalat ve ihracata etkisi, ürünler ve ülkeler bazında ticaret hacmi ve ekonomik sonuçları analiz edilmiştir.

Rusya ile Ukrayna arasındaki çatışmalar, başta tahıl ürünleri olmak üzere gıda güvenliği sorunlarının artmasına neden olmuş ve dünyanın en önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Rusya ve Ukrayna'nın bu ürün gruplarında dünyanın en büyük ihracatçıları olması sebebiyle savaş diğer ülkelerde de ağır ekonomik sonuçlara neden olmuştur. Bu doğrultuda çözüm arayışlarının bir sonucu olarak ortaya çıkan “Karadeniz Tahıl Koridoru” anlaşması devam ettiği süreçte gıda fiyatlarının düşmesine ve gıda tedarik zincirindeki aksamaların hafiflemesine neden olmuştur. Yaklaşık bir yıl süren anlaşmanın Rusya tarafından şartların yerine getirilmediği iddiasıyla sonlandırılması tartışmaların yeniden başlamasına sebep olmuştur.

Sonuç olarak tüm dünyanın temenni ettiği barış ortamının sağlanması insanlığın bir gerekliliği olarak önemli olmasının yanı sıra, en kötü ihtimalde savaş devam ederken bile güvenli lojistik süreçlerin gerçekleştirildiği Karadeniz tahıl koridoru anlaşmasının devamlılığı her iki ülke ticaretini olduğu kadar küresel gıda arz güvenliği ve ticaretinin de en önemli unsuru haline gelmiştir. Ancak karşılıklı anlaşmaların sağlanamadığı durumlarda, özellikle son zamanlarda olduğu gibi uygulanan karşılıklı yaptırımlar, politika tepkileri, ticaret kısıtlamaları, fiyat kontrolleri ve sübvansiyonların desteklenmesi eğilimi devam ederse, bu durum muhtemelen kıtlığı daha da artıracak ve gıda güvenliği sorunları da artarak devam edecektir.

Tahıl koridoru anlaşmasının çok güncel ve önemli bir konu olması sebebiyle akademik açıdan çeşitli araştırmalara konu olabileceği düşünülmektedir. Konu farklı disiplinler açısından çeşitli çalışmalara konu olabilecek niteliktedir. Örneğin sigortacılık açısından veya iktisadi açıdan hem savaşın etkileri hem de Rusya'ya yönelik yaptırımların sonuçları bakımından değerlendirildiğinde her yönüyle derinlemesine inceleme alanları sunmaktadır. Konuya ilgi duyan araştırmacıların gelecekte yapacakları çalışmalara bu bağlamda yön verebileceği bir araştırma konusu için fikir olarak önerilmektedir.

Kaynaklar

- Acer, Y. (2022). Rusya-Ukrayna Savaşının Gıda Arzına Etkileri ve Tahıl Koridoru Anlaşması. Perspektif (343): <https://www.setav.org/perspektif-rusya-ukrayna-savasinin-gida-arzina-etkileri-ve-tahil-koridoru-anlasmasi/>
- Aliyev, P. (2023). Rusya-Ukrayna Savaşı ve Afrika'da Gıda Güvenliği. *Africana-İnönü Üniversitesi Uluslararası Afrika Araştırmaları Dergisi*, 3 (1) , 36-50.
- Aslanlı, K. (2022). Yaptırım Kısılacında Rusya Ekonomisi. *ULUSA12 (15)* (Ed. İ. Demir). (s. 18-23). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.
- BBC. (2023, 09 17). Yeni güzergahı kullanan ilk tahıl gemileri Ukrayna limanına demirledi. BBC News Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/articles/c4njdkjwv8o>
- BBC. (2023, 09 18). Tahıl koridoru rafa mı kalktı, hangi alternatifler gündemde? . BBC News Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/articles/c4nejed62yvo>
- Ben Hassen, T., & El Bilali, H. (2022). Impacts of the Russia-Ukraine war on global food security: Towards more sustainable and resilient food systems?. *Foods11(15)*, 1-17. doi:<https://doi.org/10.3390/foods11152301>
- Demir, İ. (2022). Özet. *ULUSA12 (15)* (Ed. İ. Demir). (s. 2-5). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.

- Demirtaş, T. (2022). Rusya-Ukrayna savaşı'nın Afrika'ya yansımaları. *Kriter*, 6 (67).
<https://kriterdergi.com/dosya-ukrayna-krizi/rusya-ukrayna-savasinin-afrikaya-yansimalari>
- Eğilmez, M. (2022, 02 07). Swift Sistemi ve Rusya'nın Dışlanması. *Kendime Yazılar*:
<https://www.mahfiegilmez.com/2022/02/swift-sistemi-ve-rusyann-dslanmas.html>
- Engür, A. (2023, 07 17). Kremlin: Karadeniz Tahıl Koridoru Anlaşması durduruldu. NTV:
<https://www.ntv.com.tr/dunya/kremlin-karadeniz-tahil-koridoru>
- Ericksen, P. J. (2008). Conceptualizing food systems for global environmental change research. *Global Environmental Change* 18 (1),234-245.
<https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2007.09.002>.
- FAO. (1996). *Rome Declaration on World Food Security and World Food Summit Plan of Action*
Rome Declaration on World Food Security. World Food Summit.
- FAO. (2022). *The importance of Ukraine and the Russian Federation for global agricultural markets and the risks associated with the current conflict*. Information Note.
- FAO. (2023). *Rising Global Food Insecurity: Assessing Policy Responses*. A report prepared at the request of the Group of 20. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), World Bank Group (WBG), World Trade Organization (WTO).
<https://www.fao.org/3/cc5392en/cc5392en>.
- Giray, F. (2022). Bir Buğday Boyu Yol Gidemeyiş Öyküsü: Tahıl Koridoru. *Tarlasera*, Kasım, 84-89.
- Gürbüz, G., & Üzümcüoğlu, M. (2022). Tarım Politikaları Çerçevesinde Türkiye'nin Hububat Ürünleri Dış Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme *Ekonomi, Finans ve İşletme Yönetimi Alanında Güncel Gelişmeler – III*. (Ed. A. Umut). (s. 43-59). Nobel.
- Gürses, G. (2023, 07 15). Karadeniz tahıl koridoru anlaşması uzatılmazsa ne olur? Dünyada Tarım Tarihi, Teknolojileri ve Emtia. <https://agtechtr.wordpress.com/2023/07/15/karadeniz-tahil-koridoru-anlasmasi-uzatilmazsa-ne-olur/>
- Habertürk. (2023, 06 23). AB'den Rusya'ya yeni yaptırım paketi. <https://www.haberturk.com/ab-den-rusya-ya-yeni-yaptirim-paketi-3602477-ekonomi>
- Hacaoglu, S., & Durisin, M. (2023, 09 04). Putin, Erdogan Talks End Without Reviving Ukraine Grain Deal. Bloomberg: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-09-04/erdogan-eyes-progress-on-black-sea-grain-from-putin-ahead-of-g20?leadSource=verify%20wall>
- Hunt, N., & Saul, J. (2023, 07 11). Explainer: What happens if Black Sea grain corridor deal is not extended?. Reuters: <https://www.reuters.com/markets/commodities/what-happens-if-black-sea-grain-corridor-deal-is-not-extended-2023-07-11/>

- Kelly, L. & Osterman, C. (2023, 07 24). Russia's Putin: Black Sea grain deal became meaningless. Reuters: <https://www.reuters.com/world/europe/russias-putin-black-sea-grain-deal-became-meaningless-2023-07-23/>
- Kopit, M. (2022, 08 10). The Impact of The Russia-Ukraine Conflict on the Insurance Industry, Part One: Coverage, Exposure, and Losses. Lewis Brisbois: <https://lewisbrisbois.com/newsroom/legal-alerts/the-impact-of-the-russia-ukraine-conflict-on-the-insurance-industry-part->
- Laborde, D., Mamun, A., & Parent, M. (2020). COVID-19 Food Trade Policy Tracker Washington, DC: International Food Policy Research Institute (IFPRI). <https://www.ifpri.org/project/covid-19-food-trade-policy-tracker>
- Rice, B., Hernández, M., Glauber, J., & Vos, R. (2022, 4 30). The Russia-Ukraine War is Exacerbating International Food Price Volatility. International Food Policy Research Institute(IFPRI). <https://www.ifpri.org/blog/russia-ukraine-war-exacerbating-international-food-price-volatility>
- Robson, N. (2022, 8 25). How the Russia-Ukraine Conflict Is Impacting Insurance Across Industries. MarshMcLennan, Brink News: <https://www.brinknews.com/how-the-russia-ukraine-conflict-is-impacting-industries/>
- Rose, A., Chen, Z., & Wei, D. (2023). The economic impacts of Russia–Ukraine Warexport disruptions of grain commodities. *Applied Economic Perspectives and Policy* 45 (2), 645-665.
- Sacko, J., & Mayaki, I. (2022). How the Russia-Ukraine conflict impacts Africa. Africa Renewal. <https://www.un.org/africarenewal/magazine/may-2022/how-russia-ukraine->
- Sidley Austin LLP. (2023). One Year of Russia Restrictions: Six Key Trends and Lessons for Trade Compliance. Sidley, Global Arbitration, Trade and Advocacy Update: <https://www.sidley.com/en/insights/newsupdates/2023/02/one-year-of-russia-restrictions->
- Solmaz, M. (2022). 2002'den Covid-19 Pandemisine, Rus-Ukrayna Savaşına Türkiye Ekonomisinde Enflasyon. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 6 (2), 385-402.
- Stern, E. B. (2022, 07 22). Exploring Russian sanctions and insurance coverage. Reuters: <https://www.reuters.com/legal/transactional/exploring-russian-sanctions-insurance->
- U.S. Mission Turkey. (2023, 08 22). Büyükelçi Flake'in Karadeniz Tahıl Girişimi'ne İlişkin Makalesi. ABD Ankara Büyükelçiliği: <https://tr.usembassy.gov/tr/buyukelci-flakein->
- Uçak, H. (2022). Ukrayna Savaşının Ekonomik Etkileri. *ULUSA12 (15)* (Ed. İ. Demir). (s. 5-12). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.

- Yenginar, A. (2022). Rusya-Ukrayna savaşının bir sonucu olarak imzalanan tahıl koridoru anlaşmasının Montrö Boğazlar Sözleşmesi çerçevesinde değerlendirilmesi. *Research Journal of Marine and Engineering Technology (JOINMET)* 2 (2), 101-110.
- Yeni yıldız, S. N. (2022). *Covid-19 ve Ukrayna İşgali Sonrası Çok Taraflılık: AB ve Türkiye Boyutu*. İktisadi Kalkınma Vakfı.